

Zenon Andrzejewski, *Axer Aleksander* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, pod red. Ewy Grin-Piszczek, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemysł 2016 s. 13-16

AXER ALEKSANDER. 10 X 1880 Przemysł – 4 X 1948 Zurych. Nauczyciel, matematyk, doktor, nauczyciel. Syn Abrahama Leona, praktykanta urzędu podatkowego w Przemysłu i Fanny Grün. Miał pięcioro rodzeństwa: Józefa, Filipa, Maurycego, Leopolda oraz Robertę.

W roku szkolnym 1886/87 rozpoczął naukę w 4-klasowej Szkole Ludowej w Przemysłu, a po jej ukończeniu, od roku szkolnego 1890/91, uczęszczał do tamtejszego c.k. Wyższego Gimnazjum, w którym 7 VI 1898 zdał z odznaczeniem egzamin dojrzałości. W październiku t.r. wpisał się na listę studentów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Wiedeńskiego, gdzie jako słuchacz zwyczajny poświęcił się studiowaniu nauk matematycznych, fizycznych i filozoficznych. Słuchał wykładów tak znakomitych uczonych jak profesorowie: L. E. Boltzmann, L. Gegenbauer, F. Mertens. Będąc na 8 semestrze, 14 IV 1902 złożył podanie do dziekana Wydziału Filozoficznego o dopuszczenie do egzaminów doktorskich z matematyki, jako przedmiotu głównego, i fizyki, jako przedmiotu ubocznego, przedkładając dysertację pt. „Über asymptotische Werthe zahlentheoretischer Funktionen im Gebiete der aus den dritten Einheitswurzeln gebildeten ganzen complexen Zahlen” (O asymptotycznych teoretyczno-liczbowych wartościach funkcji w zakresie całkowitych liczb zespolonych utworzonych z trzecich pierwiastków jedności). Dwuetapowy egzamin doktorski, na który składało się 5 eg-

zaminów, zdał 5 VII i 27 X 1902 z wyróżnieniem. Akademycki stopień doktora otrzymał 28 XI 1902.

Na początku 1903 r. zdał komisyjny egzamin nauczycielski z matematyki i fizyki oraz j. polskiego jako wykładowego, uzyskując uprawnienia do nauczania w szkołach średnich.

Dzięki profesorom Wydziału Filozoficznego otrzymał stypendium naukowe i jesienią 1903 r. wyjechał na dalsze studia do Getyngi, gdzie uczył się na wykłady takich sław jak profesorowie: D. Gilbert, Ch. F. Klein, H. Minkowski i in. Opracował wówczas dla czytelni uniwersyteckiej w Getyndze wykłady Minkowskiego o geometrii liczb. Uczestniczył w posiedzeniach tamtejszego Towarzystwa Matematycznego, wygłaszając na jednym z nich referat o wynikach własnych dociekań nad teorią ułamków ciągłych. W 1904 r. wziął udział w III Międzynarodowym Kongresie Matematyków w Heidelbergu, po czym powrócił do Wiednia. W roku szkolnym 1904/1905 był nauczycielem w Szkole Realnej im. Ces. Franciszka Józefa, gromadząc oszczędności na dalsze studia. Wyjechał 19 X 1905 do Szwajcarii w celu podjęcia nauki na Uniwersytecie w Zurychu. Studiował matematykę od semestru zimowego 1905 do 16 XII 1906. Równocześnie udzielał lekcji prywatnych z matematyki i fizyki. W okresie pobytu w Zurychu (1905–1911) współpracował z prof. H. Minkowskim, korespondował z E. Landauem, S. Dicksteinem, F. Mertensem i napisał kilka prac naukowych. Większość z nich została opublikowana w „Pracach Matematyczno-Fizycznych” i „Wiadomościach Matematycznych” wydawanych przez Samuela Dicksteina w Warszawie. Wśród publikacji Axera znajduje się jedna praca z mechaniki teore-

tycznej pt. *O układach sił wewnętrznych z siłosrodem*, napisana po wysłuchaniu na kongresie w Heidelbergu odczytu warszawskiego uczonego Mikołaja B. Delaunaya pt. „Sur le problème des trois corps”. Głównym jednak polem matematycznych zainteresowań Axera była teoria liczb, a osiągnięte przez niego w tej dziedzinie wyniki zostały wysoko ocenione przez prof. E. Landaua.

W 1911 r. wrócił do Wiednia i rozpoczął starania o uzyskanie posady zastępcy nauczyciela w szkólnictwie państwowym. Nie otrzymał jej jednak (nie chciał złożyć przysięgi na wierność cesarzowi austriackiemu) i wyjechał ponownie do Zurychu, gdzie zamieszkał już na stałe. Od 9 X 1911 mieszkał kolejno przy Vogelsangstrasse 46 i Langstrasse 193 (do 31 III 1919), Guggachstrasse 30 (do 20 IX 1919), Zanggerweg 7 (do 11 X 1926), Grebelackerstrasse 20 (do 9 V 1937), Winterthurerstrasse 97 (do 2 V 1938), Kleinalbis 24 (do 23 XI 1938), Obmannamtsgasse 21 (do 8 IX 1942) i przy Winterthurerstrasse 35 do dnia śmierci.

Axer 16 V 1917 wystąpił z prośbą do Rady Miejskiej Zurychu o przyznanie mu praw obywatelskich tego miasta, które otrzymał 8 IX t.r., a Rada Stanu na posiedzeniu w dniu 8 XI 1917, decyzją nr 2939, nadała mu również obywatelstwo Szwajcarii.

Po I wojnie światowej z niewiadomych przyczyn zarzucił działalność naukową i nie publikował już żadnych prac. Poświęcił się całkowicie dydaktyce, ucząc matematyki w instytutach prywatnych „Minerwa”, „Tschulok”, przygotowujących do egzaminów dojrzałości, a także w szkołach wyższych (handlowych i przemysłowych). Wakacje spędzał

najczęściej w kraju ojczystym. Lubił wspinaczkę górską i grał na skrzypcach.

Zmarł bezpotomnie w Zurychu 4 X 1948 z powodu powikłań zapalenia gardła. Zgon nastąpił w szpitalu prywatnym „Domu Sióstr Czerwonego Krzyża” przy Gloriamstrasse 14. Został pochowany na cmentarzu miejskim Nordheim, grób nr 9405, klasa I.

Axer był dwukrotnie żonaty. Pierwszy związek małżeński zawarł 24 XII 1912 w Zurychu z Reele (Regina) Kahane, doktorem medycyny, ur. 15 IX 1871 w Krakowie, córką Samuela Duklera i Racheli Pinkus Kahane, wyznania mojżeszowego. 3 IX 1920 rozwiódł się i po 17 latach ożenił się z Dorothea Caroline Ochsner, ur. 7 XII 1894 w St. Gallen, wyznania zreformowanego. Ślub odbył się 27 III 1937 w Zurychu. Drugie małżeństwo przetrwało zaledwie rok i 5 V 1938 nastąpił kolejny rozwód.

Twórczość: 1. *Zahlentheoretische Funktionen und deren asymptotische Werthe im Gebiete der aus den dritten Einheitswurzeln gebildeten ganzen complexen Zahlen*, „Monatshefte für Mathematik und Physik” t. 15: 1904, s. 239–291; *O układach sił wewnętrznych z siłosrodem*, „Prace Matematyczno-Fizyczne” t. 19: 1908, s. 99–122; *Przyczynek do charakterystyki funkcji idealowej $\varphi(r)$ (Sur la fonction $\varphi(r)$ dans la théorie des ideaux)*, „Prace Matematyczno-Fizyczne” t. 21: 1910, s. 37–41; *Beitrag zur Kenntnis der zahlentheoretischen Funktionen $\mu(n)$ und $\lambda(n)$* [Przyczynek do teorii funkcji liczbowych $\mu(n)$ i $\lambda(n)$], ibidem, s. 65–95; *Arytmetyka pierwiastków trzecich z jedności*, Warszawa 1910; *Zarys arytmetyki ciała pierwiastków trzecich z jedności (l'Arithmétique du corps des racines troisiemes de l'unité)*, „Wiadomości Matematyczne” t. 14: 1910, s. 1–66, 139–170, ibidem t. 15: 1911, s. 147–199, ibidem t. 16: 1912, s. 33–97; *Obliczenia asymptotyczne, odnoszące się do liczby*

rozkładów liczb na pary czynników bez potęg stopni danych [Asymptotische Abschätzung die Anzahl der Zerlegung von Zahlen in von Potenzen gegebener Grade freie Faktorenpaare betreffend], „Prace Matematyczno-Fizyczne” t. 22: 1911, s. 73–102; *Das Analogon zur Funktion $\varphi(x)$ in einem zu vorgegebenen Primzahlen teilerfremden Zahlensystem*, „Monatshefte für Mathematik und Physik” t. 22: 1911, s. 3–25; *Über einen arithmetischen Satz von Gegenbauer*, ibidem t. 22: 1911, s. 187–194; *Über einige Grenzwertsätze*, „Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien”, Zweite Abteilung, t. 120: 1911, s. 1253–1298.

Źródła i opracowania

Źródła: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta stanu cywilnego Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Przemyślu, sygn. 6 (Księga urodzeń 1879–1883), kk. 91, 91a, poz. 305; ibidem, I Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Słowackiego w Przemyślu, sygn. 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98 (Katalogi główne za lata 1890/91, 1891/92, 1892/93, 1893/94, 1894/95, 1895/96, 1897/98); Szwajcarskie Archiwum Federalne, zbiory dotyczące sądownictwa E 21, Dossier A. Axera, sygn. E 21, 5206 i 9624 oraz zbiory Urzędu Federalnego ds. Policji E 4264, Dossier A. Axera, sygn. E 4264, G 8853; Archiwum Państwowe Kantonu Zurych, Dossier A. Axera, N 14.53a; *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum I w Przemyślu za r. szk. 1898*, Przemyśl 1899, s. 69, 70; Dokumenty: Curriculum vitae z 14 IV 1902 (kserokopia), Protokół egzaminów doktorskich nr 1484 (kserokopia), Podanie A. Axera z 14 IV 1902 do Dziekana Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Wiedeńskiego (kserokopia); Pisma urzędowe: Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego z 18 III 2003, L.dz. 329–2/2003 lö/do, Archiwum Uniwersyteckiego w Zurychu z 11 IV 2003 (bez numeru), Archiwum Miejskiego w Zurychu z 11 IV 2002 pic/Reg; List Anatola Axera z 8 IX 1996.

Opracowania: Z. Andrzejewski, *Aleksander Axer – matematyk niespełniony (1880–1948)*, „Rocznik Przemyski” t. 40: 2004, z. 4, s. 101–106; W. Piotrowski, *Aleksander Axer (1880–1948) i Henryk Lauer (1890–1939)*, „Wiadomości Matematyczne” t. 27: 1987, z. 2, s. 232–234; W. Więśław, *Aleksander Axer (1880–1948) – matematyk zapomniany*, [w:] *XII Szkoła Historii Matematyki – Krynica ’98*, Kraków 1999, s. 25–29.